

“İPLER SİZİN ELİNİZDE!”¹

Özge Soysal

Aklın zaferi ve bilim teknolojisinin insan yaşamına egemen olmasıyla tanımlanan modern çağ, bir diğer anlamıyla sanayileşmiş dünya (A. Giddens, 1990), toplumsal yaşamın yönetim ve üretim ilişkilerinde yeni birtakım düzenlemeler getirdiği gibi bireysel alanda da kaçınılmaz sonuçlar doğurmuştur. Günümüz toplumunda kendisini iyiden iyiye hissettiren bu etkilerin “neden” ve “nasılları”, gerek toplumsal süreç ve dinamiklerle ilgilenen sosyologlar (Alain Touraine, Antony Giddens vb.) gerekse bireysel gelişim süreçlerine yoğunlaşan ruh sağlığı alanı çalışanları için ele alınması gereken başlıca konulardan birini oluşturur. Bu yazıda kariyer kavramının aldığı anlamları “iyi bir yaşam kalitesine ulaşmak”, “kendini gerçekleştirmek” gibi günümüzün gerek yazılı ve görsel gerekse elektronik medyasında sıklıkla duyduğumuz terimleri aracılığıyla tartışmaya, diğer bir yandan da kişilik yapılanmalarının toplumsal söylemlerle olan yakın ilişkisini ortaya koymaya çalışacağım.

“Nasıl yaşamam gerekir?” genel sorusunun kapsadığı nasıl davranmam, giyinmem, beslenmem, başarılı ve mutlu olmam gerekir sorularına üretim ilişkilerinin kolektif ihtiyaç ve kurallara göre düzenlendiği geleneksel toplumlarda verilen cevaplarla, bilimsel uygulamaların ve akılcılığın insani eylemlere ve toplumsal ilişkilere egemen olduğu gelenek-ötesi modern toplumlarda verilen cevaplar şüphesiz ki aynı değildir. Geleneksel örgütlenmelerde, kolektif üretim ilişkilerinin gerektirdiği kendisine has kuralların ve tüm bu kuralların düzenlediği “toplumsal bağın” ilkeleri içinde tanımlanan bireysellik, ancak kişisel haz ve dürtülerin bastırılmasıyla mümkün olabilirdi. Bu bağlamda da “Nasıl yaşamam gerekir?” sorusu, bireyin kişisel seçim ve kararlarının tekelinde olmaktan ziyade, toplumsal yaşamın ortak-kolektif birtakım ideallerine dayanmaktaydı. Bireylerin içine doğduğu ve onları belirleyen bu tür bir toplumsal düzenlemede cinsiyet, cinsellik, hatta aşk, evlilik ve başarı gibi günümüz insanını da yakından ilgilendiren konular salt kişisel tercih, arzu ve isteklere bağlı olamazdı. Bu anlamda geleneksel toplum, bireyin değil toplumsal yaşamın öncelendiği ve bireysel hazların da toplumsal bağı zedelemeyecek şekilde yaşanabileceği bir toplumdur. Bu döneme damgasını vuran öznel çatışmalar da bireyin kendi istek ve arzularıyla, toplumsal kural ve gerekliliklerin arasında kaldığı nevrotik yakınmalardır. *Ya... ya da* arasında sıkışıp kalmış, sonucunda da dürtülerinin ve kişisel arzularının tatmininden sosyal kabul ve ilişkiler adına vazgeçmiş, belki de hiçbir zaman gelmeyecek bir *sonraya* ertelemiş bireyler. Bastırma

---

¹Bu yazı İstanbul Kültür Üniversitesi’nde düzenlenen “Meslek Seçimi” konulu *Eğitim Psikolojisi Sempozyumu*’nda (2011) sunulmuştur.

mekanizmasının var gücüyle işlediği, buna karşılık da kısmi hazların ancak belirli bir zaman ve mekân bağlamında yaşanabileceğinin salık verildiği bir düzenleniştir söz konusu olan. Bu durumda da cinsiyet, cinsellik, aşk, evlilik ya da başarı gibi konular sadece bireylerin kendilerini ilgilendiren konular değil, içinde buldukları gurubu da bağlayan, dahası onları içinde buldukları gruba bağlayan deneyimlerdir de. Kolektif yaşamın kurallarını çiğneyen bireylerin içine düştükleri duyguysa, kaçınılmaz olarak suçluluk duygusudur; toplumsal bir bedel ya da çoğu kez kişinin kendi kendisine ödettiği psikolojik bir ceza. Psikanalizin tarih sahnesine çıktığı 19. yüzyılın sonunda başat ilgisinin bilinçdışı suçluluk duygularıyla kıvranan histerikler yani nevrotik yapılanmalar üzerinde yoğunlaşması bu bakımdan ne tesadüfi ne de tarihsel süreçten bağımsızdır.

Freud'un grup fenomenini ele aldığı 1921 tarihli çalışma, grup yaşamın oluşumunu ve bireylerin grup içi bağlarını özdeşim kavramıyla ilişkilendirir. Bireysel haz arayışlarının toplumsal alandaki ifadesini "çalışmak ve sevmek" olarak tanımlayan Freud, bireyleri birbirine bağlayan ve ilişkilendiren tılsımı da keşfetmiş gibidir. Burada söz konusu olan, dürtülerin amaçsız bir şekilde kol gezindiği kişisel bir evren değil, bir başkası tarafından sevmek ve onay bulmak için dürtülerimize yön verip, işlediğimiz hatta sosyal bir ideale bağladığımız bir evrendir. Bu anlamda kişisel tatmin ve mutlulukların toplumsal yaşantılardan ayrı gelişmesi mümkün gözükmemektedir. Benlik idealinin gelişimi, tıpkı ebeveynleri tarafından sevmek isteyen küçük bir çocuğun durumunda olduğu gibi, kişinin önüne yansıttığı, kendisini diğerlerinin gözünden görmeye çalıştığı, onlar tarafından sevmek ve hoşla gitmek istediği gelişimsel bir evreyi belirtir. Mutlu hissedebilirim çünkü seviliyorum, çünkü hoşla gidiyorum, çünkü yaşamımı kendi ihtiyaç ve taleplerimi doyurmamın ötesinde diğerlerinin beklenti ve arzuları da belirliyor. Benliğimi diğer benliklere, başkalarına bağlayan ve aramızdaki sosyal bağı oluşturan şey, yani kolektif idealler. Kısacası, kendimi sevmemin koşulunun her ne pahasına olursa olsun tatmin bulmaya değil, diğerleri tarafından sevmeye ve dönüşümlü olarak da kendime olan sevgimi pekiştirmeye bağlanması. Söz konusu olan sevmek ve çalışmaksa, bu ikisinin de bitmeyen bir emek ve sonlanmayan bir süreç gerektirdiğini, bununla birlikte kişiye yaşamının sonuna kadar taşınması gereken sorumluluklar yüklediğini de biliyoruz. Sabır, fedakârlık, uzun uzadıya uğraş ve çaba gerektiren, adım adım ilerlediğimiz ve muhtemelen hiçbir zaman tam olarak ulaşamayacağımız idealler, önümüze yansıttığımız, ucu açık, yaşamın iyi ya da kötü denetlenemez sürprizleriyle dolu projeler.

Böylesi bir perspektiften bakıldığında modern tüketim toplumlarının bireylere vaat ettiği şey, tüm bu sosyal cenderelerden, dürtülerimizi kısıtlamak, sınırlandırmak zorunda kaldığımız bağlardan özgürleşmek ve "nasıl yaşamam gerekiyor" sorusuna kendi bireysel

ihtiyaç ve taleplerimiz doğrultusunda cevap vermektir. Bunun araçlarıysa günden güne gelişen bilimsel teknolojik uygulamalardan, uzman görüşlerinden, kişisel gelişim koçlarının yönergelerinden, ölçme ve değerlendirme tekniklerinden ve süreğen bir şekilde pazarlanan tüketim nesnelere geçmektedir. Gazete ve dergilerde sıklıkla okuduğumuz gibi *ipler artık bizim elimizdedir!* Modern toplum, “seçim” ve “karar verme” çağıdır. Meslek seçimi, eş seçimi, okul seçimi, kariyer seçimi hatta cinsiyet seçimi... Toplumsal yaşamın sınırlayıcılıklarından, ertelemelerinden, bireye yüklediği toplumsal sorumluluk ve suçluluk duygularından arındırılmanın verdiği özgürleşme duygusu, yapılması gereken birçok seçim ve verilmesi gereken kişisel kararlarla sanki yeniden ketlenmiş gibidir. Sosyal grubun dayanak sağladığı ve bireyin diğerlerine bağlanmasının adeta kendiliğinden olduğu düzenlenişler yerini bireylerin salt kendilerinden sorumlu oldukları ve kendileri için karar verdikleri yapılanmalara bırakmıştır. Sevmek ve çalışmak yani sevmek ve başkaları için de çalışmak, günümüzde içi boşaltılan ve deyim yerindeyse “beyhude” bulunan bir eski zaman masalına dönüşmüştür. Seçimler ve kararlar bize aittir, çünkü bunları yapabilmemiz için gerekli her türlü nesne ve imkân sunulmakta, hatta fazlasıyla sunulmaktadır. Alternatiflerin günden güne çoğaldığı, mutlu olmamız için daha fazla nesnenin tüketimimize sunulduğu, her gün “iyi bir yaşam kalitesine” ulaşmamız için bize önerilerde bulunulan, neleri nasıl tüketmemiz ve planlamamızın söylendiği günümüzün modern toplumunda mutsuz, başarısız ya da kariyersiz olmaya neredeyse imkân yoktur. Ne de olsa bunun için her türlü olanak elimizin altındadır ve halen kendimizi yetersiz ve güçsüz hissediyorsak, bu sadece bizim sorumluluğumuzda ve dahası bizim seçimimizdedir.

Toplumsal ideallerin “sevmek ve çalışmak” yükümlülüklerinden kurtulmuş ve kişisel hazlarını dilediğince yaşayabilecek bireylerin yeni ilkelerini artık *şimdi, burada ve hemen tüket* ilkesi oluşturmaktadır. Nesne olması gereken yerde, olması gerektiği şekilde ve mümkünse hemen şimdi hazır bulunmalıdır. Nesnenin yokluğunu ifade eden herhangi bir engellenmeye ruhsal olarak tahammül edilemez olarak yaşanmakta, yokluk ya da tamamlanmamışlık duygusu aynı zamanda bireysel bir hiçleşmeyi, bir tür var oluşsal kayboluşu da beraberinde getirmektedir. Zamanın nevrotik kişilik yapılarıysa yerlerini adeta depresyon, melankoli, yalnızlık, yalıtılmışlık, madde bağımlılığı, sınır durumlar, narsistik bozukluklar gibi daha ağır yaşantılanan patolojilere bırakmıştır. Onca seçeneğin ve uyarının altında kendisini halen eksik hisseden ve yetersizlik, güçsüzlük semptomlarıyla boğuşan bireyler çareyi ya kendi içlerine kapandıkları depresyonda ya da onu yetersiz, güçsüz ve eksik bıraktığını düşündüğü kişilere saldırmakta, yok etmekte bulmaktadırlar. Tüm bunların sonucunda da sosyal bağ, cinsel ve saldırgan dürtülerimizin diğer bireylere bağlanamadığı, bir

anlamda evcilleşip ılımanlaşmadığı ama öznelğin tehdit edildiği bağımlılıklar ve bırakmamacasına yapıştığımız tutkular tarafından belirlenir hale gelmektedir.

O halde “ipler artık sizin elinizde” söylemi bir yanılsamadan ibarettir. Zira ne bastırılmış arzuların şimdi ve burada sınırsızca salıverilmesi, ne de yaşamın her anının planlanabilip, denetleyebileceği bilimsel-teknik araçlara sahip olmak bireylere vaat edilen mutluluğu ve başarıyı sunabilmiştir. Günümüzde terapistlerin odaları adeta her türlü imkân, deneyim, kişisel tatmin ve parlak bir kariyere sahip olduğu halde, içinden çıkılmaz bir anlam boşluğunun ortasında ıstırap çeken danışanlarla dolmaktadır. 20 yüzyılın son çeyreğine ve 21. yüzyıla damgasını vuran serzeniş ve şikâyetleri, *ya... ya da* gibi bireysellik ve toplum arasında sıkışmış kişilerin nevrotik çatışmaları değil, *hem... hem de* talebinde somutlaşan ve kendisine, sahip olduklarına, ona sunulanlara rağmen ideal doyumunu bir türlü yakalayamamaktan muzdarip, hiperaktif debelenmeler betimlemektedir.

Kariyer seçimi de bu anlamda mesleki bir serüveni, arayışı, var oluşsal bir derdin toplumsal alanda yüceltilip, ifade bulmasını, kişisel deneyim ve kaynaklarımızla besleyerek zamana yaydığımız, olgunlaştırdığımız, toplumsal üretim ya da düşünce yaşantısına katkıda bulunduğumuz için sevimli ve tanınmayı beklediğimiz bir ideali belirtmekten uzaktır. Kariyer yapmak aynı zamanda âşık olmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak, yeterince güzel bir fiziğe ulaşmak, çevre edinmek, dolu bir CV’ye, biriktirilmiş sertifikalara sahip olmak gibi modern bireyin önceden planlanması ve öngörmesi gereken bir dizi kararı ve denetimi gerektirmektedir. Kariyer kavramı kişisel ve toplumsal dertlerimizin süreç içinde şekillendirdiği yoğun bir emekten ziyade, mümkün mertebe pazarlanabilen, gösterilip sunulabilen ve bir nevi acelelikle, kestirme yollarla ulaşmayı hedeflediğimiz, kendimizi gerçekleştirmenin olmazsa olmazları arasında yerini alan bir zorunluluğu işaret eder. Kıyasıya rekabetin, iktidar mücadelelerinin, sahiplenmeciliğin yolunu açan bu ışıltılı kavram, hemen her kesimden ve her yaştan bireye de sunulmaktadır. Söz konusu olan neyi, nasıl ve hangi içsel dinamiklerle seçtiğimiz çetrefilli soruları değil, ne zaman, nerede, neye bir an önce sahip olabileceğimiz ve sonucunda da kazancımızın ne olacağı sorusudur. Tabii ki ve mümkünse kayıp, eksiklik ve hayal kırıklıklarıyla yüzleşmek zorunda kalmadan! Bu talepe karşılığını anında bulur: her türlü test, ölçme, değerlendirme ve yönlendirme tekniği bireyler için hazır edilmekte, seçim ve kararlarında yanılma payını en aza indirmek için somut birtakım parametrelere, getiri ve götürü hesaplarına başvurulmaktadır. Kafamızı nereye çevireceğimizi bilmediğimiz, nereye yönleneceğimizi şaşırtdığımız zaman da bizim için “doğru” olanı gösteren istatistiksel veriler imdadımıza yetişir ve adeta hiçbir arzuya, projeye dâhil olamayan, yaşamsal bir dert, bir uğraş, bir anlam geliştirmekten uzak olan bireylere neyi seçmesi ve bu

yolda hangi emin adımlarla ilerlemesi gerektiği söylenir. Bir boşluk daha böylece kapanmış, arayış ve sorulardan önce cevaplar hızla yerini almıştır.

Günümüzde modern tıp ve psikopatoloji, belki de hiç olmadığı kadar bireylerin özgür seçimlerine ideal bir yaşam kalitesi sunma anlamında saygı duydukları izlenimini vermemiştir. Ama ne tuhaftır ki bu ikisi yine hiç olmadığı kadar günümüzde, uzmanlık ve günlük yaşamın akılcı, bilimsel yönetimi adına bireyleri süregelen davranış ve duygu ölçme, değerlendirme tekniklerine maruz bırakmamıştır. Bireyselliğin bunca yüceltilip, aynı zamanda da bu denli susturulduğu, indirgemeci bir neden-sonuç silsilesine yerleştirildiği çelişkisi çağımıza özgü çıkmazlardan birisidir. Günümüz toplumunu diğerlerinden ayıran belki de en belirgin özellik aşırı bir dinamizm ve tempoyla belirleniyor olmasıdır. Bugün neyi seçtiğimin, hangi kararı aldığımın ya da geçmiş motivasyonlarımın en nihayetinde bir önemi yoktur çünkü her şey anında buharlaşan bir hızda değişmekte, yenilenmekte ve bana yalnızca yetişmem gerektiğini hatırlatmaktadır. Nereye sorusundan bağımsız bir koşuşturmaca ve ritimle, zira artık bunu sormak için bile zamanımız yoktur; sorduğumuzdaysa sonuç hüsrandır, o halde sormadan koşturmak en iyisi ve geçerlisidir. Modern dünya “kontrolümüzden çıkmış bir dünyadır” (A. Giddens, 1990) ve kariyer seçimi gibi kavramlar da sanki iplerin bizim elimizde olduğu yanılsamasını elimizden almak istemeyen, sırtımızı sıvazlamaya devam eden, diğer türlü kendi amaçsızlığımızı ve boşluğumuzu hissedeceğimiz birer can simididirler.

Bireylerin salt kendilerinden menkul olduğu, kendileri için ve kendilerini gerçekleştirmek adına karar verdiği bu pratik ve faydacı postmodern söylenceler silsilesinde, simgesel ve kültürel konulardan, bilgi ve değer birikimlerinden yalıtılmış bir toplum ve pazarlanan, tüketilen, atılan nesnelere hatta öznellikler yığını belirlemektedir. Bu durumda da salt bireysel ilgilerin bir toplamı olarak algılanan toplumda, tekil, özgün sözün ve kolektif bilincin de önemsizleştirilmesi, anlamını kaybetmesi tesadüf değildir. Çalışmanın, sevmenin, sevilmeyi arzulamanın, kendi sözünü üretmenin ve dahası yaşamın bütününe yayılmış bir yapıt, bir düşünce ortaya koymanın bedeli de ne yazık ki günümüzün kariyer anlayışının, yıldız mesleklerinin yanında sönük kalan bir sesini duyuramama çaresizliğine dönüşmüştür.

Kaynakça:

- Giddens, A., *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1992, Çeviren Ersin Kuşdil.
- Giddens, A., *Modernite ve Bireysel-Kimlik. Geç Modern çağda Benlik ve Toplum*, Say yayınları, İstanbul, 2010, Çeviren Ümit Tatlıcan.
- Bilgin, N., *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege yayıncılık, İzmir, 1994.
- Freud, S., *Psychologie des foules et analyse du moi (1921)*, in *Essais de psychanalyse*, PBP, Paris, 2001.
- Lipovetsky, G., *La Troisième Femme. Permanence et Révolution Féminin*, Gallimard, Paris, 1997.
- Soysal, Ö., “Günümüz psikopatolojilerine günümüz söylemi bağlamında Lacancı bir bakış”, *Psikanaliz yazıları*, no:12, İstanbul, 2006, s. 87-96.